

Jože Rant
Slovenski eksodus
leta 1945
 2007, 352 strani

V zadnjem času se v Sloveniji soočamo s ponovno "vstajo" spominov na "legendarne bitke" naših partizanov v času druge svetovne vojne. Ponovno smo priča obujanju zmagovitih bitk, ki jih ni bilo, ter nekritičnemu obsojanju medvojne kolaboracije "bele garde". Kljub vsem spoznanjem in odkritjem, ki jih je prinesel padec komunizma pri nas, kljub odkrivanju novih in novih povojnih grobišč se zdi, kot da so ta spoznanja obšla del slovenskega prostora, ki nostalgичno neguje izkrivljene in selektivne spomine na našo polpreteklo zgodovino.

Prav zaradi tega je knjiga Jožeta Ranta, slovenskega rojaka iz Argentine, ki je sicer izšla leta 2007 v Buenos Airesu, toliko bolj dobrodošla na naših knjižnih policah, saj na pregleden, preprost in podatkovno bogat način predstavlja dogajanje v Sloveniji med in po vojni.

Ker je avtor širši slovenski javnosti malo znan, je toliko bolj na mestu, da ga, preden prelistamo njegovo knjigo, najprej predstavimo. Dr. Jože Rant se je rodil v Kranju leta 1931, kjer je končal osnovno šolo. Po vojni je, tako kot mnogi drugi Slovenci, skupaj s svojimi starši, da bi si rešil življenje,

zapustil domovino ter se leta 1948 preselil v Argentino. Po končanem študiju teologije je predaval moralko na katehetskem semenišču v Moronu ter napisal več priročnikov, ki so mu služili kot pomoč pri njegovem delu. Bil je svetovalec pri Pokrajinskem odboru katoliških šol in asistent katoliških zdravnikov v škofiji Moron. Leta 1961 je promoviral kot doktor teologije, leta 1991 pa še kot doktor filozofije. Od leta 1975 do 1995 je predaval sprva kot docent, kasneje pa kot redni profesor na katedri za humanistične vede. Knjigo *Slovenski eksodus leta 1945* je začel pisati leta 2003. Prav na dan, ko je založba Družina v Sloveniji predstavljala njegovo knjigo, je pisatelj na drugi strani ocena dokončal svojo zemeljsko pot. Lahko bi celo rekli, da nam je kot oporoko zapustil svoje življenjsko delo z naslovom *Slovenski eksodus leta 1945*.

Slovenski eksodus se začne z avtorjevim pojasnilom, da je skušal dogodke popisati tako, "kot so se dogajali, to se pravi, predmetno (objektivno)", kar pa po njegovem ne pomeni, da "bi morala biti nepristranska: resničen in resnicoljuben prikaz dogodkov nujno odraža samo dejstva, ne njihovih najrazličnejših razlag. Zakaj zgodovinska dejstva so enkratna, najsibodi izjave ali dejanja: ni dveh resnic ali več! Možno pa je več razlag: toda samo ena se približuje resničnosti in s

tem resnici!" S tem pojasnilom je avtor eden redkih piscev, ki jasno pove, da je prikaz dejstev vedno vendarle povezan tudi z osebno interpretacijo tistega, ki piše, vendar ta ni izrojena ali potvorjena, v kolikor se napaja v resnici.

Avtor tudi pove, da zaradi oddaljenosti ni imel možnosti posegati po primarnih virih, ko je skušal prikazati čas med vojno in po njej, in si je zato pomagal z najrazličnejšimi že objavljenimi deli, tako s tistimi, ki so nastajala od prvih letih po drugi svetovni vojni do konca osemdesetih in so v večini utemeljevala pravico Komunistične partije do totalitarne oblasti, kot s tistimi, ki so nastale po naši osamosvojitvi in v katerih se odkriva tudi "temna stran meseca". Avtor nam v uvodu tudi predstavi tri glavne razloge, zakaj je ta knjiga nastala. Prvi namen je bil odgovoriti na vprašanje potomcev številnih Slovencev po svetu, in sicer "zakaj so njihovi predniki leta 1945 zapustili rodno domovino". Prav zaradi tega je knjiga izšla tudi v angleškem ter španskem jeziku – da bi tudi potomci, ki so morda že pozabili slovenski jezik ali pa ga nikoli niso znali, razumeli, zakaj so morali odraščati na tujem. Prav v tem prevodu se skriva že drugi razlog za nastanek knjige: da bi se tudi drugi narodi seznanili s tem, kaj se je dogajalo v Sloveniji med in po drugi svetovni vojni. Tema razlogoma doda še tretji: predstavitev živ-

ljenja Slovencev v njihovih novih domovinah, o čemer je bilo dolga desetletja v matični domovini prepovedano govoriti.

Ti trije razlogi tudi oblikujejo in narekujejo strukturo knjige. Po kratkem zgodovinskem pregledu razvoja Slovenije se avtor ustavi pri začetku vojne na Slovenskem, razkosanju našega ozemlja med tremi okupatorji ter odziv Slovenije na takratno dogajanje. S številkami pokaže, kako se je posamezen okupator obnašal na zasedenem ozemlju ter kaj je to pomenilo za tamkajšnje prebivalstvo. Ob tem na kratko oriše odzive posameznih predvojnih političnih krogov na Slovenskem, začetke oboroženega upora proti okupatorju, ki so ga začele tri različne skupine: TIGR, jugoslovanska vojska v domovini ter Osvobodilna fronta. Pri tem posebej oriše ravnanje Komunistične partije Slovenije v času pred nemškim napadom na Sovjetsko zvezo, ko ta zaradi pakta med Nemčijo in Sovjetsko zvezo praktično ne izvaja nobenih aktivnosti proti okupatorju. Kot pove avtor, je Kardelj to kasneje opravičeval, "češ da pred nemškim napadom na ZSSR ni bilo objektivnih pogojev za odpor proti Hitlerjevi Nemčiji" (Rant, 53). V poglavju "KPS/OF si prilastita izključnost osvobodilnega boja" predstavi čas do podpisa dolomitske izjave, ko Komunistična partija tudi formalno monopolizira narodnoosvobodilni boj ter obsodi

na smrt vsakega, ki bi skušal organizirati boj proti okupatorju mimo njenih vrst. Ob tem avtor navaja konkretne podatke o likvidacijah ter drugih oblikah nasilja, ki jih je izvajala Varnostnoobveščevalna služba z namenom ustrahovanja in podrejanja ljudi revoluciji. Podkrepitev za svoje navedbe je poiskal tudi pri "režimskih" zgodovinarjih. Prav to je tudi eno izmed pomembnejših bogastev te knjige. Medtem ko se mnoge knjige, ki so nastale po naši osamosvojitvi, izogibajo uporabi "proréžimskih" knjig, pa Rant prav tu najde marsikatero potrditev za posamezne dogodke in ravnanja tako na strani "belih" kot "rdečih", če se poslužim med- in povojne terminologije.

V knjigi avtor predstavi razloge za nastanek vaških straž ter prijeme, katerih so se, po sovjetskem vzoru, posluževali tudi slovenski komunisti v prvih dveh letih vojne (še pred nastankom vaških straž). Tako je bilo v tem obdobju na Slovenskem pobitih že preko tisoč ljudi, zaradi česar so Slovenci spoznali, da se morajo nujno zaščititi pred nasiljem, ki jim je grozilo ne toliko s strani okupatorjev kot s strani komunistov. Avtor preko številnih virov ter literature predstavi potek komunistične revolucije, ki se je odvijala na naših tleh, ter samoobrambo ljudi zoper tako nasilje. Kljub napihovanju KP o vseslovenskem uporu proti okupatorju v vrstah OF, nas

preseneti podatek, ki ga navaja avtor, da je bilo konec leta 1941 na Slovenskem samo 2.058 partizanov. In ta podatek je vzet iz "proréžimske literature". Ko začnejo po vaseh množično nastajati vaške straže, Kardelj zapiše: "*Naši kadri, zlasti komandanti in politkomisarji ... pretiravajo v pobijanju bele garde, pri čemer gre pogosto za ljudi, ki jih morda niti ne bilo uvrščati v to kategorijo sovražnikov, so celo posamezni primeri odvratnega mučenja nekaterih ljudi, kar se je razneslo med prebivalstvom in vrglo zelo slabo luč na lik partizanskega borca ...*" (Rant, 96). Prav v tem delu je še posebej zanimivo prebirati izjave vodilnih pri izvedbi revolucije, pri čemer, kot sem že napisala, težko dvomimo v njihovo verodostojnost, glede na to, da so vzete iz del avtorjev, ki so pravzaprav soavtorji časa med in po vojno. Če bi smeli tu podvomiti v njihove zapise, bi to pomenilo, da smemo podvomiti tudi v vse njihove popise "herojskega boja partizanov in njihovega vodstva za osvoboditev" ter v njihovo brezkompromisno in vnaprejšnjo obsodbo vseh, ki se z revolucijo in z zlorabo NOB niso strinjali.

V nadaljevanju avtor predstavi razvoj domobranstva, pri čemer nam zopet postreže s številnimi citati iz knjig, ki preučujejo ta čas. Dotakne se tudi vprašanja domobranske prisege, predstavi stališče Cerkve na Slovenskem tako do okupator-

ja kot do komunizma ter njeno moralno dilemo v času, ko je bil slovenski narod ogrožen tako od zunaj kot od znotraj. Avtor praktično ne izpusti nobenega za Slovence pomembnega dogodka v času vojne. Nekaterim sicer posveti več pozornosti, nekatere samo omeni, pri vseh pa svoje trditve podkrepí s številnimi navedki.

Dobršen del knjige namení opisu dogajanja na Slovenskem ob koncu vojne, čas v Vetrinjah ter usodi vseh tistih, ki so bili vrnjeni iz avstrijske Koroške. Jasno zapiše: "O usodi ujetih vojakov je nedvomno odločalo partijsko in državno vodstvo" (Rant, 223) ter svojo trditev podkrepí z izjavo Ivana Matije Mačka. Ne pozabi celo omeniti ekoloških posledic množičnih pobojev ter išče odgovore na vprašanje "Zakaj samo v Sloveniji tako krvav obračun z nasprotniki?".

Zanimiv, nazoren ter (glede na prostor, ki ga ima na razpolago) izčrpen je tudi avtorjev prikaz razmer v begunskih taboriščih tako v Avstriji kot v Italiji, kjer uspejo Slovenci, kljub temu da so zaprti, organizirati človeka dostojno življenje – kolikor je seveda to v taborišču sploh možno (različne obrtne šole, gimnazijo, katero kasneje prizna tudi uradni avstrijski šolski sistem, gledališče, bralne večere, jezikovne tečaje, tiskajo svoj časopis itd.).

Zadnji del knjige je, kot sem že zapisala uvodoma, namenjen Slovencem po svetu.

Vsem tistim, ki so morali po vojni, da so si rešili življenje, zapustiti matično domovino ter si poiskati nov prostor pod soncem v Ameriki, Argentini, Avstraliji ter Evropi. Tako preleti skupnosti v posameznih državah, kjer so se naselili Slovenci, predstavi njihov razvoj, dejavnosti, "bohotno kulturno dejavnost in ustvarjalnost slovenske politične emigracije", ljudi, ki so v veliki meri prispevali k ohranitvi narodne zavesti daleč od doma. Pri tem pa mirno, s čutom za stvarnost (ki je prisoten pravzaprav skozi vso knjigo) pove tudi to, da je marsikatera izmed teh skupnosti obsojena na "izumrtje". Čisto za konec pa doda še poglavje z zgovornim naslovom "delo za svobodno in samostojno Slovenijo". Ob prebiranju teh vrstic človek ne more mimo tega, da ne bi bil ponosen na rojake po svetu, ki so vsa desetletja po vojni, ko je smela biti Slovenija le ena izmed republik nekdanje države, negovali misel o svobodni Sloveniji.

Kot je na predstavitvi knjige zelo dobro povedal pisatelj Zorko Simčič, ima Jože Rant kritičen, a obenem miren odnos do posameznih medvojnih in povojnih dogodkov. Tudi če ga kje morda za hip zanese v čustveno nabito izražanje, je ta njegov odziv glede na to, kakšno kalvarijo je moral dati skozi slovenski narod zaradi brezkompromisne želje po oblasti male skupine ljudi, zlahka razumljen in tudi sprejet. Knji-

ga zaradi številnih preverljivih podatkov postane enciklopedija našega med- in povojnega dogajanja, ki človeku pomaga odkrivati in spoznavati vso zapletenost takratnega časa. Knjiga ne predstavlja "doživljajski spis" ali "moje spomine", temveč želi biti verodostojna priča razvoja dogodkov v Sloveniji v njenem najbolj krvavem obdobju zgodovine. In če vedno gledam na to, ali zahteva delo od bralca velik miselni napor ter široko predhodno znanje za razumevanje vsebine, lahko dodam, da je knjiga berljiva in razumljiva ter tako strukturirana, da bralca sama pelje skozi posamezne časovne etape. Priznati pa je treba, da nekateri podnaslovi v bralcu vzpodbudijo pričakovanje, ki ga potem vsebina ne zadosti oz. je preskromna (je pa vsekakor to dobra podlaga za nadaljnje razmišljanje).

Vsekakor knjigi želim, da bi jo v roke vzeli ne samo "prepričani", temveč predvsem tisti, ki tako vneto zagovarjajo upravičenost revolucije (ali pa si pred njo celo zatiskajo oči) ter vsega zla, ki ga je ta povzročila. Morda bodo tako vendarle začeli razumevati, da je v zgodovini izredno pomembno zaporedje dogodkov, da je potrebno razumeti in ločevati, kaj je bilo prej in kaj potem in da razlogov ne moremo opravičevati s posledicami. Taka knjiga, kot je *Slovenski eksodus leta 1945*, bi morala postati del obvezne šolske literature ali vsaj učni pri-

pomoček za vse učitelje zgodovine. Tako se morda ne bo več ponovilo, da se bo opravičilo za povojne poboje deset tisočih na slovenskih tleh iskalo v težkih povojnih razmerah. Če se vam zdi ta trditev absurdna, vam predlagam, da si preberete prvo številko *Šolskih razgledov* v tem letu. Časopis, ki sam sebe označuje za strokovno-informativni časnik za vzgojo, izobraževanje, znanost in kulturo, objavlja prispevek očitno zgodovinarja, ki skoraj groteskno primerja izvensodne poboje z umrlimi zaradi lakote in bolezni po koncentracijskih taboriščih, obenem pa ves zaskrbljen ugotavlja, da je pri nas v "zadnjih dveh desetletjih opešal zgodovinski spomin učencev v šolah na slovenski narodnoosvobodilni boj (NOB) med drugo svetovno vojno v letih 1941-1945, obenem pa se je začela vztrajno ponavljati zgodba, da je bila to predvsem državljanska vojna, ki so jo Osvobodilni fronti vsilili komunisti. To so vselej poudarjeno razglašali v obdobjih, ko je po osamosvojitvi Slovenije v državi prevladovala desnosredinska oblast". Vsekakor tudi zaradi tega potrebujemo knjige, kot je knjiga Jožeta Ranta.

Helena Jaklitsch

Marko Kremžar Časi tesnobe in upanja Družina, 2008, 312 strani.

"Danes si je težko predstavljati, da so ljudje, ki imajo svoje hiše in šolane otroke, pred nekaj desetletji živeli stisnjeni po pet ali več v majhnih sobah, da je npr. v predmestni hiši s šestimi srednje velikimi sobami, kuhinjo in straniščem prebivalo nad pol ducata veččlanskih družin, kjer si je nekaj teh delilo isto sobo, kjer je od kraja večina spala po tleh na odejah, ki so jih po uporabi zvili in spravili vsak v svoj kot, da so se žene pri gospodinjskih opravilih morale vrstiti, da so mame iskale kakršnokoli zaposlitev ter prepuščale skrb in varstvo otrok starejšim stanovalkam, rojakinjam begunkam. V razmeroma majhni veži takih 'kolektivnih' bivališč, kamor sem včasih zahajal na obisk k prijatelju, je noč in dan viselo oprano perilo in deloma zakrivalo vrsto ljudi, ki so čakali pred vrati stranišča in kopalnice, da pridejo na vrsto. Vendar so tudi iz takih stanovanj odhajali otroci v šolo umiti in počesani. Čeprav ob vstopu v šolo niso znali špansko in so pripravljali domače naloge na klopi v veži ali po več pri eni mizici, ob goli žarnici, ki je visela s stropa, so bili navadno med boljšimi učenci."

Najnovejša knjiga dr. Marka Kremžarja na dvestoosemdesetih straneh opisuje čas od odhoda iz slovenskih begun-

skih taborišč v Avstriji do prihoda in ustalitve v Argentini. Avtor, ena najmarkantnejših osebnosti emigracije: gospodarstvenik, profesor in literarni ustvarjalec, nam torej omogoča, da z očmi mladega fanta spremljamo dogajanje, ki v splošnem ostaja nepoznana lisa slovenske zgodovine, sočasno pa je pretresljiva osebna pot. Kdor ni podvržen predsodkom, ga bo branje pritegnilo, da bo knjigo težko odložil pred zadnjo stranjo. Gre za prikupno naracijo, ki z lepim jezikom in svetlim vzdušjem riše odhod iz Avstrije, vožnjo z ladjo, iskanje stanovanja in službe v morju drugačne kulture in neznanega jezika, šolanje ob delu, vzdrževanje družine, študij ob delu, potpežljivost ljubezni, prve korake skupnosti, gradnjo hiše, srečanja s sodobniki, smrt staršev in naposled "Začetek", kakor je naslovljeno zadnje poglavje, ki pripoved sklene s poroko, rojstvom otrok in kratkim slovenskim razmislekom, ki bi ga lahko bernanosovsko povzeli: vse je milost. Na koncu knjige najdemo nekaj dokumentarnih fotografij, spremno besedo pa je prispeval dr. Matija Ogrin. Dodati velja, da je leta 2002 izšla Kremžarjeva knjiga *Leto brez sonca*, ki opisuje dogajanje od konca vojne do leta 1948, se pravi, da so *Časi tesnobe in upanja* njeno nadaljevanje.

Doživetij, ki jih opisuje knjiga, in epopeje, v katere nedokončan mozaik vstavlja svoj